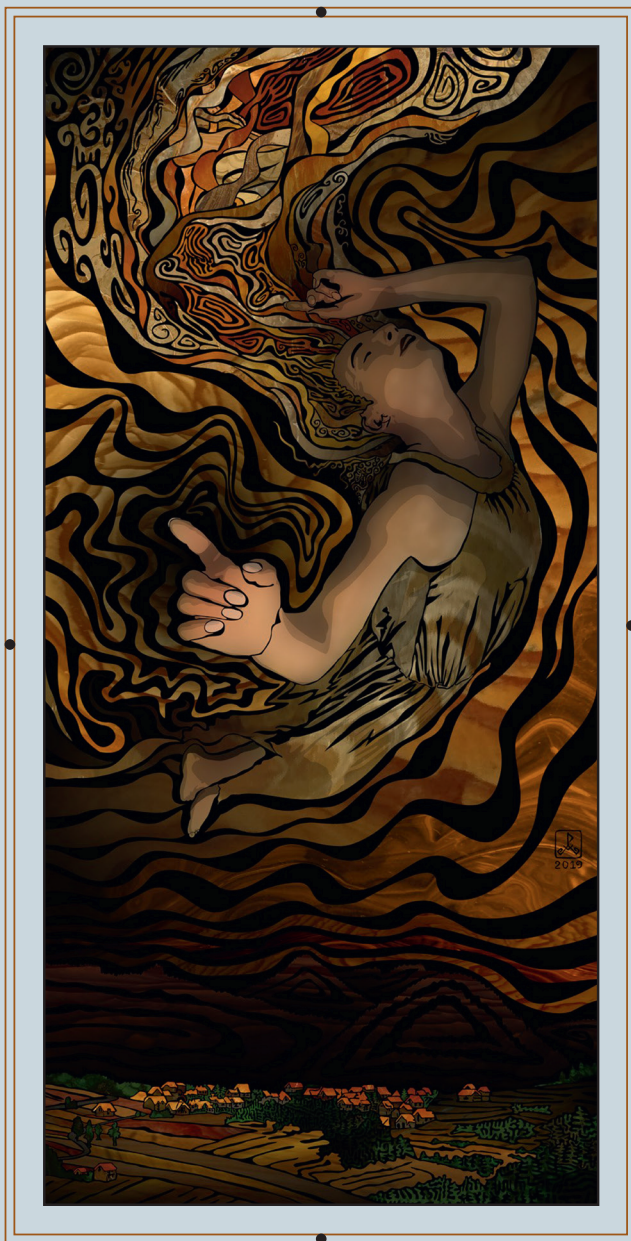


SNY KOBIET, SNY O KOBIETACH



OD ROMANTYZMU DO MŁODEJ POLSKI

Sny kobiet,
sny o kobietach

– od romantyzmu do Młodej Polski



UKAZAŁY SIĘ:

1. *Podróże i podróżopisarstwo w polskiej literaturze i kulturze XIX wieku. Studia i szkice*, red. A. Kowalczyk, A. Kwiatek, Kraków 2015.
2. Modzelewska E., *August Antoni Jakubowski – poeta rozpaczy. Życie i twórczość*, Kraków 2015.
3. *Romantycy na krańcach świata. Podróże egzotyczne i peregrynacje wewnętrzne*, red. E. Modzelewska, P. Soboń, Kraków 2015.
4. *O dziennej i nocnej stronie romantycznego podróżowania*, red. J. Pyzia, S. Sarzyńska, Kraków 2018.

Sny kobiet, sny o kobietach

– od romantyzmu do Młodej Polski

POD REDAKCJĄ

PAULINY BATKIEWICZ,

LIDII KAMIŃSKIEJ,

MONIKI ZIÓŁKOWSKIEJ



KRAKÓW

© Copyright by individual authors, 2020

RECENZENCI: prof. dr hab. Bogusław Dopart, prof. dr hab. Gabriela Matuszek-Stec

OPRACOWANIE REDAKCYJNE: Weronika Werewka

PROJEKT OKŁADKI: Aleksandra Winiarska

ISBN 978-83-8138-249-6 (druk)

ISBN 978-83-8138-250-2 (on-line, pdf)

Na okładce wykorzystano grafikę Adama Peruna *Młodość Mądrości*

Publikacja dofinansowana przez Wydział Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel.: 12 421-13-87; 12 431-27-43

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

7 Wprowadzenie

Od romantyzmu...

MONIKA ZIÓŁKOWSKA

- 13 Literackie sny o kobietach w utworach *Fragment d'un journal*
i *Sen Cezary* Zygmunta Krasińskiego

ANNA RZEPNIEWSKA

- 27 „Dlaczego będę to opowiadał”. Senny świat kobiet w *Narracjach*
Władysława Słowackiego

MARCIN SARNA

- 45 Boginie snów (u) Gérarda de Nerval'a i Charles'a Nodiera

PATRYCJA WOJDA

- 59 Słodki koszmar Baudelaire'a i Norwida o kobietach

JOANNA STOCKA

- 71 Między marzeniem a złowrogą wizją – sen bohaterki *Świełłany*
Wasilija Żukowskiego

ALEKSANDRA ŁAGOWSKA

- 81 Wieszcz sen Lenory w ujęciu polskich i rosyjskich poetów romantyzmu

SANDRA MAGDALENA KOCHA

- 99 Kobieta między snem a jawą w wybranych tekstach
Hansa Christiana Andersena

...do Młodej Polski

IRENEUSZ WOŹNICA

- 119 Motyw snu w erotykach Kazimiery Zawistowskiej.
Na podstawie wybranych przykładów

NORBERT GACEK

- 133 Tłumaczenie snu, tłumaczenie ciała. O *Vision I* Alberta Samaina
i *Lwicy* Kazimiery Zawistowskiej

LIDIA KAMIŃSKA

- 147 Przestrzeń ukojenia czy senny koszmar?
O snach, wizjach, fantasmagoriach w poematach prozą
Maryli Wolskiej z tomu *Thème Varié*

EMILIA GAŁCZYŃSKA

- 161 „Kontrasty” snów zapoznanej poetki Loli Szereszewskiej

KAMIL KACZMAREK

- 171 Wyśniona przestrzeń emancypacji. Przykład *Snów Marii Dunin*
Karola Irzykowskiego

- 193 Indeks osobowy

Kobieta między snem a jawą w wybranych tekstach Hansa Christiana Andersena

Sandra Magdalena Kocha

UNIWERSYTET KAZIMIERZA WIELKIEGO W BYDGOSZCZY

<https://doi.org/10.12797/9788381382502.07>

<https://orcid.org/0000-0001-5030-7658>

Romantyzm to czas, kiedy kobiety wynoszono na piedestał¹. Z jednej strony czyste i niewinne anioły, z drugiej zaś – demoniczne, tajemnicze obdarzone szatańskim urokiem „boskie diablące”, które niejednokrotnie przynosiły mężczyźnie klęskę, a w ostateczności – zgubę. Na wizję kobiety bez wątpienia wpłynął sposób ukazywania miłości powiązanej z cierpieniem, a niekiedy i śmiercią². W światopoglądzie tej epoki wyróżnia się oprócz tego „sprzeciw wobec oświeceniowego racjonalizmu, indywidualizm, bunt przeciwko konwencjom (także językowym), pochwałę wyobraźni, fascynację przyrodą i ludowością”³.

Romantycy na nowo odkrywali swój związek z naturą, rozumianą jako pierwotny twór nieskażony cywilizacją. Dostrzegali jej piękno, tajemniczość i czar, jak również potęgę, niekiedy groźną, gdyż nastawioną przeciwko człowiekowi. Uważali oni, że człowiek niecywilizowany, a więc naturalny, naiwny, a także spontaniczny i dziki pozostaje w ścisłym związku z naturą, uniwersum podobnie jak dziecko⁴. Człowieka

1 S. Wasylewski, *O miłości romantycznej*, Lwów 1921, s. XX.

2 J. Bachórz, *Romantyzm a romanse. Studia i szkice o prozie polskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, Gdańsk 2005, s. 135.

3 M. Skowera, „Mała syrena nie czuła wcale śmierci”. *O tanatologicznych aspektach baśni Hansa Christiana Andersena*, [w:] *Śmierć w zwierciadle humanistyki. Tom pokonferencyjny*, red. D. Gąpska, Poznań 2013, s. 135.

4 K. Lis, *Romantycy. Powinowactwa rosyjsko-europejskie. Studia*, Kielce 1998, s. 70.

romantycznego przedstawiano jako istotę rozdwojoną w sobie, marzącą o osiągnięciu harmonii wewnętrznej⁵. Podążał on „za coraz to nowym przebraniem, nową maską, nowym kostiumem”⁶, nieustannie poszukując swojej tożsamości. Jednak według Kazimierzy Lis:

obiektem najwyższej fascynacji i dogłębnych penetracji filozoficzno-literackich stała się dla romantyków odkrywana przez nich podświadomość. Sądzieli, że w snach, szaleństwie objawia się druga, ukryta rzeczywistość. Wielu pociągała magia, alchemia, okultyzm, „wiedza tajemna”⁷.

Twórcy doby romantyzmu zwrócili uwagę na życie wewnętrzne człowieka – jego duchowość, uczuciowość, emocjonalność oraz indywidualizm. To, co ukryte w ludzkim wnętrzu – tzw. „ciemna” strona – mogło się najpełniej wyrazić we śnie. Zwróciła na to uwagę Maria Piasecka, stwierdzając, że:

odkrywając to, co ukryte w ludzkim wnętrzu, sen pozostawał z natury wciąż ciemny. Tworzył napięcia między jasnym a mrocznym, między jawnym a tajemniczym. Dialektyka ta to wymarzony dla romantyków teatr duszy, w którym osobowość ludzka może się najpełniej wyrazić⁸.

Zgodnie z *Uniwersalnym słownikiem języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza sen to, po pierwsze:

stan fizjologiczny, umożliwiający organizmowi wypoczynek i odbudowę wszystkich narządów, polegający na obniżeniu wrażliwości na bodźce, zniesieniu aktywności ruchowej, zwolnieniu czynności serca, oddychania i innych funkcji fizjologicznych oraz czasowym zaniku świadomości⁹.

5 *Ibidem*, s. 68.

6 M. Janion, *Projekt krytyki fantazmatycznej. Szkice o egzystencjach ludzi i duchów*, Warszawa 1991, s. 12, *Biblioteka Tekstów*, nr 4.

7 K. Lis, *op. cit.*, s. 70.

8 M. Piasecka, *Mistrzowie snu. Mickiewicz – Słowacki – Krasiński*, Wrocław 1992, s. 155, *Rozprawy Literackie*, nr 69.

9 *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, t. 3, s. 1173.

Po drugie zaś „to, co się śni człowiekowi śpiącemu, obraz widziany w czasie spania; marzenie senne”¹⁰. To ostatnie Arystoteles określił jako wyraz duchowego życia podczas trwania snu, które w pewnym sensie przypomina życie na jawie¹¹. W takim razie można przyjąć za Zygmuntem Freudem, że marzenie senne to stan pomiędzy snem a czuwaniem¹², zaś sen – zamaskowana i ocenzonego forma spełniania pragnień. Zdaniem psychoanalitika:

symbolika marzeń sennych przekracza granice marzenia i występuje nie tylko we śnie, ale opanowuje w równej mierze baśnie, mity, legendy, dowcipy i folklor. Pozwala nam też śledzić związek między marzeniem sennym a tymi wytworami; przyznać musimy, że symbolika nie jest owocem pracy marzenia sennego, lecz właściwością naszego nieświadomego myślenia, które dostarcza jej materiału do zagęszczenia, przesunięcia i udramatyzowania¹³.

Carl Gustav Jung z kolei sen tłumaczy jako fragment niezaplanowanej aktywności psychicznej, który można odtworzyć w stanie czuwania, ponieważ przedstawia się do świadomości. Twór ten zazwyczaj odróżniał od rzeczywistości m.in. brak logiki oraz sensu, wątpliwa moralność, niewłaściwa konstrukcja, absurdalność oraz bardzo często traktuje się go jako coś bezwartościowego¹⁴, czego potwierdzeniem jest chociażby wyrażenie po obudzeniu się z koszmaru, że „to był tylko sen”.

Koncepcje oniryczne pojawiały się w tekstach literackich, odgrywając na ogół rolę medium pomiędzy światem rzeczywistym a nadprzyrodzonym. Sen bowiem, jak zauważyła Joanna Papuzińska, „traktowany był jako stan, w którym docierały do człowieka sygnały od sił pozaziemskich, władających ludzkim losem – mógł pełnić rolę wskazówki, przepowiedni, przestrogi”¹⁵, o ile odbiorca umiał odczytać język

¹⁰ *Ibidem*, s. 1173.

¹¹ Zob. Arystoteles, *Krótkie rozprawy psychologiczno-biologiczne*, tłum. P. Siwek, Warszawa 1971, *Biblioteka Klasyków Psychologii*.

¹² Z. Freud, *Wstęp do psychoanalizy*, tłum. S. Kempnerówna, W. Zaniewicki, Warszawa 1958, s. 70.

¹³ Idem, *Psychopatologia życia codziennego. Marzenia senne*, tłum. W. Szewczuk, Warszawa 1987, s. 405–406, *Biblioteka Klasyków Psychologii*.

¹⁴ C. G. Jung, *O istocie snów*, tłum. R. Reszke, Warszawa 1993, s. 8.

¹⁵ J. Papuzińska, *Zastosowanie motywów onirycznych w polskiej fantastyce dla dzieci i młodzieży*, „*Studia o Sztuce dla Dziecka*” 1990, z. 5, s. 39.

symboliczny¹⁶. Warto wspomnieć, że w nich pojawiali się zazwyczaj umarli o bogatym życiu pozagrobowym, np. duchy, zjawy, upiory, wampiry czy wilkołaki¹⁷.

Wątki oniryczne występują chociażby w literaturze dziecięcej, m.in. w opowieści romantyka Ernsta Theodora Amadeusa Hoffmanna zatytułowanej *Dziadek do orzechów*, w utworach twórcy epoki wiktoriańskiej¹⁸, tj. Lewisa Carrolla *Alicji w Krainie Czarów*, *Alicji po drugiej stronie zwierciadła*, w powieści powstałej w epoce edwardiańskiej¹⁹, mianowicie Jamesa Matthew Barriego pt. *Piotruś Pan*, a także w tekstach reprezentantki literatury współczesnej – Astrid Lindgren, np. *Bracia Lwie Serce*²⁰. Zdaniem Katarzyny Słany konwencja oniryczna może się łączyć z poszukiwaniem własnej tożsamości. Otóż:

motywy zejścia bohatera w głąb ziemi (*Alicja w Krainie Czarów*), przejścia na drugą stronę lustra (*Alicja po drugiej stronie zwierciadła*) czy też nocnego odlotu przez okno do krain nieznanych (*Przygody Piotrusia Pana*, *Piotruś Pan. Opowiadanie o Piotrusiu i Wendy*) wiążą się bezpośrednio z poznaniem samego „siebie innym”. W mrocznym pejzażu, będącym odpowiednikiem psychiki bohatera, wszelkie prawa obowiązujące w świecie rzeczywistym zastąpione zostają prawami przez niego ustanowionymi, dzięki czemu może on na krótką chwilę wcielić się w rolę demiurga własnej, wewnętrznej krainy²¹.

16 E. Fromm, *Zapomniany język. Wstęp do rozumienia snów, baśni i mitów* (1951), tłum. J. Marzęcki, Warszawa 1977, s. 28.

17 M. Janion, *op. cit.*, s. 10.

18 Należałoby wspomnieć, że w epoce wiktoriańskiej „dzieci, a szczególnie małe dziewczynki, obowiązują narzucone z góry, surowe zasady. Nic nie jest przypadkowe. Nic nie jest spontaniczne. Dzieciństwo w koronkach i wykrochmalonych fartuszkach”. „*Alicja w Krainie Czarów*” Lewis Carroll, [on-line:] <https://wielkibuk.com/2012/12/30/alicia-w-krainie-czarow-lewis-carroll/> – 27.06.2019.

19 Na podstawie przywołanych utworów *Alicja w krainie czarów* oraz *Piotruś Pan* można zauważyć rewolucję w postrzeganiu dziecka: „Wiktoriańskie uwielbiały małe dziewczynki, Edwardianie wyznawali natomiast kult małego chłopca. Alicja jest niewinna [virtuous], uprzejma i ma obsesję na punkcie dobrych manier – Piotruś Pan jest za to samolubny, nonszalancki i niegrzeczny. Wiktoriańskie dziecko jest symbolem niewinności, edwardiańskie hedonizmu – w literaturze pierwsze z nich jest grzeczne i „dobre”, drugie – dobrze się bawi”. J. Wullschläger, *Andersen. Życie baśniopisarza*, tłum. M. Ochab, Warszawa 2005, s. 109, *Fortuna i Fatum*.

20 M. Kuran, *Sen, marzenie i zaświaty w kulturze – wprowadzenie do monografii*, [w:] *Sen, marzenie, zaświaty w literaturze i kulturze*, t. 2: *Kultura*, red. P. Poteała, K. Ossowska, M. Sadowski, Łódź 2017, s. 15, *Analecta Literackie i Językowe*, t. 7.

21 K. Słany, *Groza w literaturze dziecięcej. Od Grimmów do Gaimana*, Kraków 2016, s. 162, *Prace Monograficzne. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie*, nr 751.

Konwencja snu nie była również obca Hansowi Christianowi Andersenowi²², ponieważ wykorzystuje ją, m.in. w takich baśniach jak *Kwiaty malej Idy*, *Bzowa babuleńka* czy *Dziewczynka z zapalkami*, ukazując w nich, że stan śnienia umożliwia przeniesienie się do świata marzeń²³. W dwóch pierwszych pozycjach sen występuje w służbie dydaktyki. W ostatnim utworze natomiast obrazy widziane przez dziecko można interpretować jako z jednej strony halucynacje zamarzającej dziewczynki²⁴, z drugiej – sen, gdyż w płomieniu zapalek ujawnia się twórcza siła wyobraźni, która sprawia, że bohaterka przenosi się do innego świata, a do niego nie wszyscy mają dostęp (np. arystokraci)²⁵.

Ponadto w baśniach i opowieściach Hansa Christiana Andersena motywy oniryczne służą ukazaniu człowieka wewnętrznego, jego psychiki. Niekiedy też urozmaicają akcję, gdyż zdarza się, że za pośrednictwem snu dochodzi do spotkania bohaterów z istotami nadprzyrodzonymi (np. z Bogiem, duchami albo zjawami), które objawiają im ich przyszłe losy. Jak wiadomo, Andersen tworzył w epoce, gdy kobiety traktowano niczym bóstwo, toteż w jego baśniach można odnaleźć rozmaite modele kobiecości. W celu ich kategoryzacji posłużę się typologią Toni Wolff (analityczki psychologii Junga), która na podstawie badań snów mężczyzn wyodrębniła wzorce kobiecej psyche zakorzenione w męskiej nieświadomości, a mianowicie: Amazonkę, Heterę, Pośredniczkę oraz Matkę²⁶.

Wśród bohaterek utworów Andersena można wyróżnić Amazonkę w postaci samowystarczalnej i powabnej Joanny (*Pod wierzbą*), która dzięki pięknemu głosowi robi karierę. Nie potrzebuje mężczyzny, by czerpać z życia przyjemność, gdyż sama umie zadbać o własne dobro. Innym typem okazuje się Babette z utworu *Lodowa Pani*, niewyobrażająca sobie życia bez partnera. Potrafi z nim współpracować, jest duszą towarzystwa, ponieważ łatwo nawiązuje kontakty z ludźmi – według klasyfikacji Toni Wolff można ją przyporządkować do typu Hetery. Należy także wspomnieć o Pośredniczce wyróżniającej się wielkim darem religijnym, której uosobieniem jest

22 J. Papuzińska, *Sen i jego funkcje w literaturze bajecznej*, [w:] e a d e m, *Zatopione królestwo. O polskiej literaturze fantastycznej XX wieku dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1989, s. 58, *Teoria i Krytyka Literatury dla Dzieci i Młodzieży*, nr 8.

23 M. Ziółkowska-Sobecka, *Hans Christian Andersen*, Warszawa 2001, s. 51, *Portrety Literackie Autorów Lektur Dziecięcych*.

24 *Ibidem*, s. 52.

25 J. Wullschläger, *op. cit.*, s. 298–299.

26 T. Wolff, *Structural forms of the feminine psyche*, Zurich 1956, s. 4.

Eliza z baśni zatytułowanej *Dzikię łabędzie*. Wspomniana bohaterka więcej uwagi skupia na potrzebach rodziny aniżeli swoich. Prezentuje się jako męczennica o bliskiej relacji z Bogiem (m.in. objawia jej swoje plany). Także kobieta o typie Matki²⁷ jest altruistyczna, zdolna do poświęceń. Najlepszy przykład to główna bohaterka utworu *Umarłe dziecko*, czerpiąca satysfakcję z posiadania dzieci i sprawowania nad nimi opieki. W tym przypadku matka musiała zmierzyć się z przedwczesnym zgonem synka. Z miłości do dziecka odważnie podążyła za śmiercią, by spotkać je w zaświatach.

W opowieści realistycznej zatytułowanej *Pod wierzbą* można dostrzec niezależną i samodzielną Amazonkę – Joannę, mającą destrukcyjny wpływ na mężczyzn. Ona bowiem doprowadziła do śmierci zakochanego w niej Knuda. Joanna to ucieleśnienie *femme fatale*: piękna, elegancka uwodzicielka, która trzyma mężczyzn na dystans²⁸: „ale tylko przez chwilę; pofrunęła ku niemu [Knudowi – S. M. K.], jakby go chciała pocałować; nie zrobiła tego, ale niewiele brakowało”²⁹. Cechuje ją uczuciowa niedostępność³⁰, o czym świadczy jej zachowanie, a konkretnie – odpowiedź na propozycję małżeństwa:

Joanna śmiertelnie zbladła. Puściła jego rękę i powiedziała z powagą i smutkiem: – Nie uszczęśliwiał się i mnie, Knud! Na zawsze pozostanę dla ciebie dobrą siostrą, na której będziesz mógł polegać, ale nic więcej. – I przesunęła swoją delikatną ręką po jego gorącym czole. – Bóg daje nam dużo siły, żeby dużo znosić, musimy tylko sami tego chcieć.

W tej samej chwili weszła jej macocha.

– Knud jest wstrząśnięty tym, że wyjeżdżam – powiedziała Joanna. – Bądź mężczyzną! – I pogłaskała go po ramieniu, jakby mówili tylko o podróży, o niczym więcej³¹.

27 Archetyp matki w baśniach H. Ch. Andersena został w pełni opracowany przez D. Jastrzębską-Golonkę. Zob. D. Jastrzębska-Golonka, *Konceptualizacja świata przedstawionego w języku najnowszego przekładu tekstów Hansa Christiana Andersena*, Bydgoszcz 2011, s. 95–150.

28 D. Jastrzębska-Golonka, *Kobieta fatalna w twórczości Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. Filologia Polska” 1992, z. 30/32, s. 45.

29 H. Ch. Andersen, *Pod wierzbą*, [w:] i d e m, *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 2: 1852–1862, tłum. B. Sochańska, Poznań 2006, s. 78.

30 P. Skogemann, *Kobiecość w rozwoju. Psychologia współczesnej kobiety*, tłum. P. Billig, Warszawa 2003, s. 87, *Biblioteka Jungowska*.

31 H. Ch. Andersen, *Pod wierzbą...*, s. 81.

Chłód oraz niedostępność emocjonalną Amazonki w pełni wyraża odrzucenie miłości Knuda, co podkreśla nakaz, by zwalczył w sobie to uczucie. Na samą myśl o należeniu do mężczyzny „śmiertelnie zbladła”, co można interpretować jako paniczny lęk przed głębszym związkiem miłosnym. Jej charakterystykę pogłębiają zdolności aktorskie, np. teatralne ruchy (przesuwanie ręką po czole – budowanie napięcia u odbiorcy), świadomość gry (Joanna zna uczucia Knuda i się nimi bawi), umiejętność panowania nad emocjami (płkanie na zawołanie), a także odgrywanie uczuć („I uśmiechnęła się przez łzy, które spływały jej po policzkach”)³².

Joanna oczarowała Knuda swoim wyglądem oraz – można by rzec – syrenim głosem³³ – nie tylko Knud, ale i cała widownia podczas występu ulegają jej urokowi. Bohaterka opanowała myśli romantyka, o czym świadczy porównanie jej do królewny (złota biżuteria, jedwabne tkaniny oraz na głowie „złota korona”), a także anioła („śpiewała, jak mógłby śpiewać anioł”³⁴). Istotę kobiety niszczącej partnera najlepiej oddaje przykład Knuda. Radość bohatera spowodowana przypadkowym spotkaniem ukochanej gwałtownie zmienia się w rozpacz, gdy dowiaduje się, że Joanna zaręczyła się z mężczyzną „z gwiazdą na piersi”. W ten oto sposób jego nadzieje zostały rozwiane, ponieważ zamiast niego – biednego czeladnika – wybrała mężczyznę majątnego, zajmującego wysoką pozycję w społeczeństwie.

We śnie zamarzającego Knuda ujawnia się zakorzeniony w podświadomości obraz Joanny jako dobrej, życzliwej i ciepłej dziewczynki, która kiedyś dodała mu otuchy, gdy inne dzieci go wyśmiewały z powodu strachu przed zanurzeniem się w wodzie. To ona pomogła mu uwierzyć w siebie, gdy rówieśnicy mu dokuczali. Miejszem łączącym przeszłość z teraźniejszością okazuje się tytułowa wierzba, pod którą dzieci się spotykały. Rzeczywisty obraz Joanny jako kobiety nieczulej sugeruje wyrażenie: „lód jej serca”. Lód można interpretować w tym przypadku jako formę narzuconą przez kulturę czy społeczeństwo, która opanowała kobietę anioła (czułą, altruistycz-

32 *Ibidem*, s. 82.

33 Na przykład w *Odysei* Homera pojawiają się syreny, czyli „stwory chthoniczno-akwaticzne, zamieszkujące Wyspę Syren, kuszące śpiewem marynarzy. Uwiódłszy ich, wysysały krew i wyrzucały martwych na brzeg morza”. Nie tylko w *Przemianach* Owidiusza pojawia się „uwodzicielski i przepiękny głos panien wodnych, które wabią i zanęcają swym śpiewem marynarzy, niekiedy młodzieńców, nawet dziewczyny, doprowadzając ich wszystkich do zguby czy śmierci”, ale znaleźć go można także w wierzeniach ludowych. Warto dodać, że motywem syren posługiwali się malarze zafascynowani różnymi ujęciami *femme fatale*. B. Wałęciuk-Dejneka, *Kobiety-ryby. Ludowe wyobrażenia syren*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2018, t. 16, nr 2, s. 586–587.

34 H. Ch. Andersen, *Pod wierzba...*, s. 85.

ną, delikatną, niewinną), przemieniając ją w *femme fatale* (zimną, egoistyczną, silną, demoniczną). We śnie pod naporem uczuć Knuda skażona formą kobieta powraca do pierwotnej Joanny, o której marzył:

przyklękli, ona pochyliła głowę nad jego twarzą i z oczu spływały jej zimne jak lód łzy; to lód jej serca topił się przy jego mocnej miłości; łzy spadały na jego płonące policzki, i wtedy się obudził. Siedział pod wierzbą w obcym kraju w mroźny zimowy wieczór; z nieba padał marznący grad, bił go w twarz.

– To była najpiękniejsza godzina mojego życia! – powiedział. – To był sen. Boże, pozwól mi go śnić jeszcze raz! – I zamknął oczy, spał, śnił³⁵.

Joanna jest feministką, gdyż jest samowystarczalna i samodzielna, nie wymaga mężczyzny, by czuć się spełnioną. Oprócz tego zależy jej na robieniu kariery, przez co też rezygnuje z miłości, gdyż ślub śpiewaczki z biednym czeladnikiem uznano by za mezalians. Jak zauważyła Pia Skogemann, kobiety należące do typu Amazonek to:

silne, odważne kobiety, które potrafiły używać miecza, jeśli była taka potrzeba [...]. Amazonka z pozoru nie sprawia wojowniczego wrażenia, może nigdy nie mówi zdecydowanie „nie” i zdaje się stosować do oczekiwań. Psychicznie jest nieobecna w tych zachowaniach³⁶.

Warto dodać, że za pomocą snu ujawnia się pragnienie mężczyzny, by kobieta wyszła spod władzy rozumu i zaczęła kierować się sercem. Stąd też bierze się topiący lód jej serca. To tak jakby zamrożone uczucia zostały uwolnione.

Inna kobieta fatalna to królewna w baśni ludowej *Towarzysz podróży*, która przyśniła się Janowi, a mianowicie:

widział w nim, jak kłaniają się przed nim słońce i księżyc, i widział swojego ojca znowu pełnego energii i zdrowego, i słyszał, jak ojciec się śmieje, tak jak śmiał się zawsze, gdy był bardzo rozbawiony. Cudowna dziewczyna ze złotą koroną na długich, pięknych włosach podała mu rękę, a ojciec powiedział: – Widzisz, jaką dostałeś

³⁵ *Ibidem*, s. 88–89.

³⁶ P. Skogemann, *op. cit.*, s. 88.

narzeczoną? Jest najpiękniejsza na świecie! – Johannes obudził się, całe to piękno znikło, ojciec leżał na łóżku zimny i martwy, w izbie nie było nikogo³⁷.

Za pomocą snu ojciec skontaktował się z synem, by objawić mu, co czeka go w przyszłości, oraz zdradzić wygląd narzeczonej i jej majątność. W marzeniu sen-
nym prezentowała się jako: „cudowna”, „najpiękniejsza” oraz posiadająca „długie włosy”. Ludzie mówili o niej, że:

to straszna królowna. Piękna jest, to pewne, nikt nie ma takiej urody i wdzięku, ale co z tego, skoro jest okrutną, złą wiedźmą, winną śmierci wielu wspaniałych książąt. Wszystkim pozwala się starać o swoją rękę; może zgłosić się każdy [...], ale jeśli nie potrafi zgadnąć tych trzech rzeczy, to ona wydaje rozkaz, żeby powiesić go albo ściąć; taka zła i okrutna jest ta piękna królowna!³⁸.

Można by rzec, że jej obraz ze snu nieco odbiegał od rzeczywistości. W nim nie uwzględniono jej okrucieństwa, powiązania ze złymi mocami oraz bestialskiego traktowania kandydatów na męża. Pokrywają się zaś niezwykła uroda, wdzięk oraz pochodzenie z królewskiego rodu. Sen w tym przypadku można odbierać jako proroczy, gdyż bohaterka przeszła przemianę po uwolnieniu jej od złych mocy trolla.

Na przykład w opowieści fantastycznej pt. *Lodowa Pani* Babette została zaprezentowana jako kobieta słaba, niewyobrażająca sobie życia bez mężczyzny Hetera, która w przyszłości nie miałaby dość siły, by zapanować nad pożądaniem. W przeddzień ślubu Babette miała sen proroczy przedstawiający jej przyszłe losy:

zdawało się jej, że jest żoną Rudiego, i to od wielu lat. Był na polowaniu, a ona w domu, i siedział u niej młody Anglik ze złocistymi bokobrodami; miał takie gorące oczy, a w jego słowach była czarodziejska moc, wyciągnął do niej rękę, a ona musiała za nim pójść. Oddalili się od domu, szli cały czas w dół, a ona czuła jakby na sercu zalegał jej ciężar, był coraz większy, to grzech przeciw Rudiemu, grzech przeciw Bogu; i nagle stała opuszczona, ubrania miała podarte od cierni, włosy szare, spojrzała z bólem w górę i na skraju skały spostrzegła Rudiego. Wyciągnęła

37 H. Ch. Andersen, *Towarzysz podróży*, [w:] i d e m, *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 1: 1830–1850, tłum. B. Sochańska, Poznań 2006, s. 121.

38 *Ibidem*, s. 128.

ku niemu ramiona, ale nie śmiała wołać ani prosić, to i tak nic by nie pomogło, bo wnet zobaczyła, że to nie był on, tylko jego myśliwski sweter i kapelusz wisały na kiju, który myśliwi stawiają, żeby zwieść kozice. I w bezgranicznym bólu Babette wyjęczała: – O, obym była umarła w dniu mojego ślubu, w najszcześniejszym dniu mojego życia! Panie, Boże mój, byłoby łaską, największym szczęściem! Wtedy zdarzyłoby się najlepsze, co mogło się wydarzyć mnie i Rudiemu! Nikt nie zna swojej przyszłości! – I w bólu, bez Boga, rzuciła się w głęboką skalną rozpadlinę. Pękła struna, rozległ się żałosny ton³⁹.

Dowiedziawszy się, że w przyszłości zdradziłaby męża (choć na jawie darzyła go ogromnym uczuciem), poprosiła o to, by „jej i Rudiemu działa się jak najlepiej”, a także o jej śmierć w dniu ślubu. Tragiczny wypadek narzeczonego w takim układzie stał się dla niej błogosławieństwem, dzięki niemu uniknęła srogiej kary za grzech cielesny⁴⁰. Ponadto jako zejście do głębin ludzkiej psychiki można interpretować m.in. schodzenie bohaterki we śnie oraz „sennie” doznanie spadania, Babette bowiem „rzuciła się w głęboką skalną rozpadlinę” bez Boga. Oznacza to, że we śnie objawiła się jej przerażająca przyszłość – wieczne potępienie. Śmierć Rudiego więc ocaliła bohaterkę od wtrącenia do piekła. Sen w tym przypadku daje sposobność kontaktu z siłami nadprzyrodzonymi, ponieważ za jego pomocą Bóg objawia bohaterce jej przyszłe losy.

Innym przykładem Hetery, ale spełnionej, podążającej ślepo za mężczyzną, stanowiącej jego dopełnienie oraz idealną partnerkę życiową jest bohaterka baśni pt. *Królowa Śniegu*, mianowicie – Gerda. Najlepiej uwypukla to następujący sen życzeniowy:

Zamknęła oczy i zapadła w błogi sen. A sennie marzenia znów nadleciały i wyglądały jak anioły Pana Boga, ciągnęły małe saneczki, a na nich siedział Kaj i kiwał głową, ale były to tylko sny, dlatego też zniknęły, gdy tylko Gerda się obudziła⁴¹.

Sensem życia oraz motywacją do działania bohaterki stało się odnalezienie ukochanego, gdyż na nim koncentruje się treść marzenia sennego. Zniknięcie Kaja

39 H. Ch. Andersen, *Lodowa Pani*, [w:] idem, *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 2..., s. 429.

40 G. Lasoń-Kochańska, *Gender, Queer i dorastanie – baśnie Hansa Christiana Andersena*, „Świat Tekstów. Rocznik Słupski” 2011, nr 9, s. 68.

41 H. Ch. Andersen, *Królowa Śniegu*, [w:] idem, *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 1..., s. 315–316.

sprawiło, że dziewczyna dojrzała, zaczęła aktywnie podążać do celu, o czym świadczy decyzja o rozpoczęciu poszukiwań. Warto zwrócić uwagę na epitet określający sen, a mianowicie – „błogi”, zatem egzystencja u boku mężczyzny dla bohaterki posiada wartość pozytywną, tj. kojarzy się z doznaniem przyjemności. Poza tym można zauważyć, że Gerda nie przestawała kierować swoich modlitw do Boga, co można interpretować jako ogromną religijność. Także w jej śnie występują istoty przypominające „anioły Pana Boga”, co oznacza, że dzięki miłości do Kaja nawiązała kontakt z siłami nadprzyrodzonymi, które pośredniczą pomiędzy ludźmi a Bogiem.

Pośredniczka – jak zauważyła Sabina Waleria Światała – wyróżnia się wrażliwością duchową. W tym archetypie kobiety szczególną uwagę należy zwrócić na „kapłanki, szamanki, wróżki, wiedźmy czy prorokinie”⁴². Na przykład w *Piśmie Świętym* wyróżnia się Debora, która inspirowana przez Boga, prowadziła lud do zwycięstwa⁴³. Postacią w utworach Andersena odgrywającą podobną rolę jest Eliza z baśni o rodowodzie ludowym pt. *Dzikie łabędzie*. W przypadku wspomnianej bohaterki wola Boga, Jego wskazówki zostały przekazane za pomocą snu.

W baśni przybliżono historię Elizy, która potrafiła wiele poświęcić z miłości do jedenastu zaklętych w łabędzie braci. Bohaterkę przedstawia się jako pracowitą, piękną i dobrą w opozycji do bezlitosnej macochy. Jej pozytywne cechy, tj. religijność oraz czystość, okazały się silniejsze od rzucanych zaklęć, potwierdza to cytat: „była zbyt pobożna i niewinna, żeby mogły mieć nad nią władze czary”⁴⁴. Kobieta głęboko wierzyła w Boga:

myślała o braciach i dobrym Bogu, który najwyraźniej nie miał zamiaru jej opuścić; sprawił, że w lesie rosły dzikie jabłka, żeby nakarmić głodnego, i pokazał jej takie drzewo, którego gałęzie ugięły się pod ciężarem owoców⁴⁵.

Także sen (albo półsen czy widzenie) potwierdza, że Eliza należy do typu Pośredniczki, mianowicie: „zgnębiona ułożyła się do snu i nagle wydawało jej się, że

42 S. W. Światała, *Dziewczyнки i kobiety na drodze samorealizacji. Wokół modeli kobiecości w baśniowej twórczości Hansa Christiana Andersena*, „Literatura Ludowa” 2015, nr 6, s. 12.

43 D. Tonelli, *Sędzią w Izraelu była kobieta*, [on-line:] <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TB/or201605-debora.html> – 19.06.2019.

44 H. Ch. Andersen, *Dzikie łabędzie*, [w:] i d e m, *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 2..., s. 189.

45 *Ibidem*, s. 192.

gałęzie drzew się rozstały i że dobrymi oczami spojrzal na nią Bóg, a zza głowy i spod ramion wyglądały małe aniołki”⁴⁶.

Dowiedziawszy się o rzuconym uroku na braci, postanowiła im pomóc. Miłość i lojalność Elizy względem chłopców sprawiły, że zwróciła się o pomoc do Boga z prośbą o wyjawienie sposobu ich odczarowania. Gorliwość bohaterki przejawia się za pomocą modlitwy przekraczającej rzeczywistość. Bezgraniczna wiara w Bożą Opatrzność sprawiła, że wróżka we śnie wyjawiała jej:

– Twoich braci można uratować! – powiedziała. – Ale czy masz odwagę i wytrwałość? [...] Czy widzisz pokrzywę, którą trzymam w dłoni? Dużo takich pokrzyw rośnie wokół jaskini, w której śpisz. Nadają się tylko one, a także te, które rosną na cmentarnych grobach, zapamiętaj to, musisz je zrywać, choć ręce cię będą paliły, aż nabrzmieją pęcherze. Udeptuj pokrzywy stopami, będziesz wtedy miała przędzę; musisz z niej upleść jedenaście rycerskich koszul z długimi rękawami, narzucić je potem na jedenaście dzikich łabędzi, a będzie z nich zdjęty czar. Ale pamiętaj: nie wolno ci mówić od chwili, gdy zaczniesz tę pracę, dopóki nie będzie skończona, choćby to nawet miało trwać lata. Pierwsze słowo, jakie wypowiesz, przebije serca twoich braci jak śmiercionośny sztylet; od twojego języka zależy ich życie⁴⁷.

Eliza, dowiedziawszy się o ogromie bólu, jaki przyjdzie jej znieść, nie zrezygnowała. Siłę dodały jej miłość do braci oraz troska o ich los. Jej odwaga, dobroć i wytrwałość zostały nagrodzone, ponieważ osiągnęła cel – odczyniła zły czar – bracia z łabędzi przemienili się w książęta. We śnie zatem wizerunek kobiety nie odbiega od rzeczywistości. Co więcej, wzmacnia jej pozytywny obraz, dostarczając przykładów, np. zniesione męki – pieczenie pokrzyw, ciężka pracochłonna praca, przymus milczenia. Bohaterka zatem spełnia rolę medium pomiędzy światem rzeczywistym a nadprzyrodzonym. W snach odnajduje odpowiedzi na zadane pytania. Dostała jednak tej łaski tylko dzięki niezachwianej wierze w Boga.

Kolejnym typem kobiecej psyche jest Matka, która opiekuje się dzieckiem, wychowuje je i ma wpływ na kształtowanie się jego osobowości. Cechuje ją poświęce-

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 196.

nie, oddanie oraz troska⁴⁸. Jak już wspomniałam, utwór pt. *Umarłe dziecko* opowiada o bólu rodziców po stracie czteroletniego chłopczyka:

ojciec był załamany, a matka wprost przygnieciona tym wielkim cierpieniem. Zajmowała się chorym dzieckiem dzień i noc, pielęgnowała je, nosiła; było częścią jej samej, tak czuła i tak to przeżywała, nie mogła pojąć, że chłopiec nie żyje, że włożą go do trumny i pochowają w grobie⁴⁹.

Z tego fragmentu na plan pierwszy wysuwają się typowe dla matki cechy, takie jak opiekuńczość⁵⁰ oraz bezbrzeżna miłość do dziecka. Leksem „przygnieciona” konotuje ogrom cierpienia doświadczony przez matkę po stracie synka.

Wstrząśnięta śmiercią kobieta miała ogromny żal do Boga, stwierdzając: „skoro Bóg jest dla mnie taki okrutny – wyrzuciła z siebie – to dlaczego ludzie mieliby być lepsi! – I zaczęła głośno szlochać”⁵¹. W noc po pogrzebie poszła na cmentarz i tam płakała nad jego grobem. We śnie ujrzała śmierć, bohaterka nie bała się umrzeć z miłości do synka:

rąbek peleryny odsunął się, i oto stała w ogromnej hali, która otworzyła się przed nią zapraszająco; wokół panował półmrok, ale nagle znalazło się przed nią dziecko, i oto już tuliła je do serca. Uśmiechnęło się do niej ślicznie, piękniejsze niż przedtem; wydała z siebie krzyk, ale niesłyszalny⁵².

Także w zaświatach, a właściwie we śnie, kobieta okazuje dziecku uczucie, tj. tuli do swojej piersi, nie ukrywa swojego zachwyty z powodu spotkania. Relację pomiędzy matką i dzieckiem można prześledzić w poniższym fragmencie:

48 E. Bartkowiak, *Obraz matki i macierzyństwa w przekazach źródłowych z historii wychowania*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, nr 12, s. 276, 292.

49 H. Ch. Andersen, *Umarłe dziecko*, [w:] i d e m, *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 2..., s. 291.

50 Warto dodać za Zenonem Waldemarem Dudkiem, że „u kobiety typu Matki Animus wyraz męskiej zasady logosu jest podporządkowany zasadzie macierzyńskiej – wola, męskie cechy i myślenie skierowane są na spełnianie funkcji opieki i kontroli nad powierzonym dzieckiem i tym, co słabe”. Z. W. D u d e k, *Archetypowe wzorce w rozwoju indywidualnej psyche*, „Albo Albo. Problemy Psychologii Kultury” 2005, nr 4, s. 28.

51 H. Ch. Andersen, *Umarłe dziecko...*, s. 291.

52 *Ibidem*, s. 293.

– Moja słodka, kochana mama! – usłyszała głos swojego dziecka. Był to znany ukochany głos; a potem posypały się pocałunki, w nieskończonym szczęściu [...].

– Och zostań, zostań! – wołała. – Jeszcze tylko chwilkę! Jeszcze jeden jedyny raz muszę na ciebie spojrzeć, pocałować cię, potrzymać w ramionach!

I tuliła go, i całowała⁵³.

Dziecko, zwracając się do matki, posługuje się takimi epitetami jak „słodka”, „kochana” oraz wykrzyknieniem. Wyrażają one kumulujące się emocje synka, jego przywiązanie do rodzicielki oraz bezwarunkową miłość. Tulenie w ramionach dziecka oraz składanie pocałunków wskazują na uczuciowość matki, jej czułość, opiekuńczość oraz miłość macierzyńską. W obu kwestiach pojawiają się emocjonalizmy, toteż ich relacja przesycona jest pozytywnymi uczuciami. Wzruszająca scena spotkania matki i dziecka wyraża ich bliskość emocjonalną, tęsknotę, oboje nie mogą się sobą nacieszyć.

Istotną rolę pełni również Bóg, który wyprowadza matkę z rozpaczliwej przedwczesnej odejścia synka, ujawniając jej swoją obecność:

wtedy zaczęło ku niej płynąć olśniewające światło; dziecko zniknęło, a ona wzniosła się do góry – wokół zrobiło się zimno, podniosła głowę i zobaczyła, że leży na cmentarzu na grobie swojego dziecka, a Bóg we śnie stał się wsparciem dla jej stóp, światłem dla jej umysłu. Ugięła kolana i zaczęła się modlić⁵⁴.

Kobieta, bez wątpienia, jest religijna, gdyż mimo bólu oraz zwątpienia w Boże Miłosierdzie⁵⁵ zrozumiała Jego plan zbawienia i się z nim pogodziła. Wiara sprawiła, że:

przypomniała sobie o swoich obowiązkach i z tęsknotą pospieszyła do domu. Pochyliła się nad mężem; jej gorący, żarliwy pocałunek obudził go, i rozmawiali

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 294.

⁵⁵ Jak zauważyła Agnieszka Miernik, Andersen „pokazuje śmierć jako siłę, z którą człowiek nieodwołalnie musi się zmierzyć”. Tak też matka żegna się ze zmarłym synem we śnie. Ponadto ukazuje on pośmiertną egzystencję chłopca w zaświatach. Baśniopisarz zatem dotyka zjawiska tajemniczego, wpisanego w ludzki los. A. Miernik, *Andersen i Porazińska. Magiczno-baśniowe przestrzenie dziecięcego świata*, [w:] *Andersenowskie inspiracje w literaturze i kulturze polskiej*, red. H. Ratuszna, M. Wiśniewska, V. Wróblewska, Toruń 2017, s. 132, *Biblioteczka Dziecięca*.

serdecznie i szczerze. Była silna i dobra, jak potrafi być żona, od niej płynęła pociecha⁵⁶.

Matka, która wyłania się z opowieści zarówno we śnie, jak i na jawie, jest czuła dla swoich dzieci, troskliwa i opiekuńcza. W jej obrazie istotna okazuje się religijność (w gniewie odrzuciła Boga, by dzięki miłości Go odnaleźć), która stała się jej opoką w tak trudnych dla niej chwilach.

Reasumując, sny występujące w baśniach i opowieściach Hansa Christiana Andersena pogłębiają charakterystykę kobiety. Zazwyczaj różnią się od realiów, kiedy mowa o typie Amazonki, np. Joanna, która na jawie pogardziła miłością Knuda, we śnie natomiast za niego wyszła. Jej interesowność – nie wybrała biednego czeladnika, ponieważ nie miał pozycji w świecie – oraz nieczułość zostały zamknięte w rzeczywistości, natomiast uczucie – w sercu romantyka. Podobnie rzecz się ma z królową z baśni pt. *Towarzysz Podróży*. We śnie podkreślono jej urodę, pominięto natomiast negatywne cechy, takie jak bestialstwo czy okrucieństwo. Modele kobiecej psyche, mianowicie Hetera, Pośredniczka oraz Matka, w utworach Andersena na ogół pokrywają się z wizją bohaterek we śnie. Dzięki konwencji onirycznej ich charakterystyka zostaje pogłębiona, niektóre działania są uzasadnione. Marzenia senne ukazują głębinę duszy tych kobiet, myśli, które je trapią. Zaznaczyć należy, że w świetle przedstawionych przykładów kobieta ukazana w baśniowym świecie Andersena w większej mierze nie odbiega od stereotypowego obrazu zakorzenionego w umysłach romantyków. Otóż kocha miłością z jednej strony duchową, z drugiej zaś – erotyczną. Pielęgnuje swoje potomstwo i dba o domowe ognisko. Choć zdarzają się wyjątki od reguły, np. Anna Lisbet nie czuła instynktu macierzyńskiego względem własnego dziecka, ale cudzego – hrabiowskiego. Andersen jednak tłumaczy jej zachowanie – bohaterka pragnęła awansować społecznie, porzucić biedną chatę, by wieść dostatnie życie w domu majątnego pracodawcy. Warto dodać, że autor lituje się nad wyrodną matką, gdyż daje jej szansę zbawienia – pochowanie syna, którego niegdyś porzuciła.

XIX wiek to okres kontestacji – młodzi romantycy buntowali się przeciwko oświeceniowemu racjonalizmowi. Wtedy też pojawiły się emancypantki oraz sufrażystki, które walczyły o niezależność od mężczyzn, możliwość pracy w więk-

56 H. Ch. Andersen, *Umarłe dziecko...*, s. 294.

szej liczbie zakładów oraz prawa wyborcze. Wówczas zderzały się raczej męskie i kobiece, np. we Francji doszło do wystąpienia miłośniczek George Sand, zaś w Anglii – sufrażystek. Pierwsze emancypantki musiały samotnie zmagać się ze swoją innością, bez wątpienia było to trudnym doświadczeniem życiowym⁵⁷. Jednak dla większości kobiet niezależność od mężczyzny w tamtych czasach nadal pozostawała tylko snem.

BIBLIOGRAFIA

Literatura podmiotu:

Andersen H. Ch., *Andersen. Baśnie i opowieści*, t. 1–2, tłum. B. Sochańska, Poznań 2006.

Literatura przedmiotu:

„Alicja w Krainie Czarów” Lewis Carroll, [on-line:] <https://wielkibuk.com/2012/12/30/alicia-w-krainie-czarow-lewis-carroll/> – 27.06.2019.

Arystoteles, *Krótkie rozprawy psychologiczno-biologiczne*, tłum. P. Siwek, Warszawa 1971, Biblioteka Klasyków Filozofii.

Bachórz J., *Romantyzm a romanse. Studia i szkice o prozie polskiej w pierwszej połowie XIX wieku*, Gdańsk 2005.

Bartkowiak E., *Obraz matki i macierzyństwa w przekazach źródłowych z historii wychowania*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, nr 12, s. 271–294.

Borkowska G., *Cudzoziemki. Studia o polskiej prozie kobiecej*, Warszawa 1996.

Dudek Z. W., *Archetypowe wzorce w rozwoju indywidualnej psyche*, „Albo Albo. Problemy Psychologii Kultury” 2005, nr 4, s. 25–40.

Freud Z., *Psychopatologia życia codziennego. Marzenia senne*, tłum. W. Szewczuk, Warszawa 1987, Biblioteka Klasyków Psychologii.

Freud Z., *Wstęp do psychoanalizy*, tłum. S. Kempnerówna, W. Zaniewicki, Warszawa 1958.

Fromm E., *Zapomniany język. Wstęp do rozumienia snów, baśni i mitów* (1951), tłum. J. Marzęcki, PIW, Warszawa 1977.

Janion M., *Projekt krytyki fantazmatycznej. Szkice o egzystencjach ludzi i duchów*, Warszawa 1991, Biblioteka Tekstów, nr 4.

Jastrzębska-Golonka D., *Kobieta fatalna w twórczości Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy. Studia Filologiczne. Filologia Polska” 1992, z. 30/32, s. 45–67.

Jastrzębska-Golonka D., *Konceptualizacja świata przedstawionego w języku najnowszego przekładu tekstów Hansa Christiana Andersena*, Bydgoszcz 2011.

Jung C. G., *O istocie snów*, tłum. R. Reszke, Warszawa 1993.

57 G. Borkowska, *Cudzoziemki. Studia o polskiej prozie kobiecej*, Warszawa 1996, s. 72.

- Kuran M., *Sen, marzenie i zaświaty w literaturze – wprowadzenie do monografii*, [w:] *Sen, marzenie, zaświaty w literaturze i kulturze*, t. 1: *Literatura*, red. M. Kuran, Łódź 2017, s. 7–38, *Analecto Literackie i Językowe*.
- Kuran M., *Sen, marzenie i zaświaty w kulturze – wprowadzenie do monografii*, [w:] *Sen, marzenie, zaświaty w literaturze i kulturze*, t. 2: *Kultura*, red. P. Poterała, K. Ossowska, M. Sadowski, Łódź 2017, s. 7–17, *Analecta Literackie i Językowe*, t. 7.
- Lasoń-Kochańska G., *Gender, Queer i dorastanie – baśnie Hansa Christiana Andersena*, „Świat Tekstów. Rocznik Słupski” 2011, nr 9, s. 59–72.
- Lis K., *Romantycy. Powinowactwa rosyjsko-europejskie. Studia*, Kielce 1998.
- Miernik A., *Andersen i Porazińska. Magiczno-baśniowe przestrzenie dziecięcego świata*, [w:] *Andersenowskie inspiracje w literaturze i kulturze polskiej*, red. H. Ratuszna, M. Wiśniewska, V. Wróblewska, Toruń 2017, s. 121–133, *Biblioteczka Dziecięca*.
- Papuzińska J., *Sen i jego funkcje w literaturze bajecznej*, [w:] J. Papuzińska, *Zatopione królestwo. O polskiej literaturze fantastycznej XX wieku dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1989, s. 57–68, *Teoria i Krytyka Literatury dla Dzieci i Młodzieży*, nr 8.
- Papuzińska J., *Zastosowanie motywów onirycznych w polskiej fantastyce dla dzieci i młodzieży*, „Studia o Sztuce dla Dziecka” 1990, z. 5, s. 39–50.
- Piasecka M., *Mistrzowie snu. Mickiewicz – Słowacki – Krasiński*, Wrocław 1992, *Rozprawy Literackie*, nr 69.
- Skogemann P., *Kobiecość w rozwoju. Psychologia współczesnej kobiety*, tłum. P. Billig, Warszawa 2003, *Biblioteka Jungowska*.
- Skowera M., „Mała syrena nie czuła wcale śmierci”. *O tanatologicznych aspektach baśni Hansa Christiana Andersena*, [w:] *Śmierć w zwierciadle humanistyki. Tom konferencyjny*, red. D. Gapska, Poznań 2013, s. 127–142.
- Slany K., *Groza w literaturze dziecięcej. Od Grimmów do Gaimana*, Kraków 2016, *Prace Monograficzne. Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie*, nr 751.
- Światała S. W., *Dziewczynki i kobiety na drodze samorealizacji. Wokół modeli kobiecości w baśniowej twórczości Hansa Christiana Andersena*, „Literatura Ludowa” 2015, nr 6, s. 3–13.
- Tonelli D., *Sędzią w Izraelu była kobieta*, [on-line:] <https://opoka.org.pl/biblioteka/T/TB/or201605-debora.html> – 19.06.2019.
- Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 3, Warszawa 2003.
- Wałęciuk-Dejneka B., *Kobiety-ryby. Ludowe wyobrażenia syren*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2018, t. 16, nr 2, s. 585–592.
- Wasylewski S., *O miłości romantycznej*, Lwów 1921.
- Wolff T., *Structural forms of the feminine psyche*, Zurich 1956.
- Wullschläger J., *Andersen. Życie baśniopisarza*, tłum. M. Ochab, Warszawa 2005, *Fortuna i Fatum*.
- Ziółkowska-Sobecka M., *Hans Christian Andersen*, Warszawa 2001, *Portrety Literackie Autorów Lektur Dziecięcych*.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest pokazanie, jak dzięki motywom onirycznym może być pogłębiona charakterystyka kobiet ukazanych w baśniach i opowieściach Hansa Christiana Andersena. Istotną sprawą okazuje się czas, w którym tworzył – mianowicie romantyzm. Wówczas królowały kobiety przedstawiane z jednej strony jako uwodzące kochanki, z drugiej zaś – jako niewinne i czyste anioły. Wyodrębnione przez Toni Wolff modele kobiecej psyche, tj. Amazonka, Hetera, Pośredniczka oraz Matka, pozwalają na przyporządkowanie postaci Andersenowskich utworów do poszczególnych typów.

SŁOWA KLUCZOWE: oniryzm, baśń, romantyzm, model, obraz

SUMMARY

A woman between sleeping and waking in selected texts by Hans Christian Andersen

The purpose of the article is to show how thanks to oneiric motifs can be an in-depth characterization of women depicted in fairy tales and stories by Hans Christian Andersen. An important matter is the times in which he wrote – namely, romanticism. At that time, women were presented as seductive lovers on the one hand, and as innocent and pure angels on the other. The models of the female psyche, i.e. the Amazon, Hetera, Mediatress and Mother, separated by Toni Wolff, allow us to assign Andersen's works to individual types.

KEYWORDS: onirism, fairy tale, romanticism, model, picture

Indeks osobowy

- Abriszewska Paulina 31, 40–41
Adamowicz Daria 60, 69
Ajschylos (Eschyl) 67–68
Andersen Hans Christian 9, 103–105,
107–109, 111–114
Anisimovets Yulia 59–60, 69
Apulejusz z Madaury 53
Arendt Hannah 173, 190
Arland Marcel 133, 145
Arystoteles 101, 114
- Bachórz Józef 31, 37, 39–42, 62, 69, 99,
114
Bagłajewski Arkadiusz 14, 20, 24
Bajda Justyna 149, 159
Banowska Lidia 122, 130
Banville Théodore de 66
Baran Bogdan 158–159, 173, 179, 190
Baranowska Małgorzata 129–130
Barrie James Matthew 102
Barthes Roland 124, 130
Bartkowiak Edyta 111, 114
Bassim Tamara 60, 69
Baudelaire Charles 8, 46, 59–61, 65–
69, 126, 130
- Bénichou Paul 46, 56
Benjamin Walter 179–180, 184–187, 190
Biadun Sebastian 128, 130
Bieńczyk Marek 152, 159
Billig Piotr 104, 115
Blackburn Simon 50, 56
Bocquet Léon 134, 145
Borejsza Jerzy W. 94, 97
Borkowska Grażyna 114
Borowy Waław 85, 96
Brandstaetter Roman 161
Buczyńska-Garewicz Hanna 173, 190
Budrecka Aleksandra 173
Burzyńska Anna 173, 190
Bürger Gottfried August 9, 71–72, 77,
82–83, 86, 89–95
- Calasso Roberto 66–67, 69
Carroll Lewis 102
Cazotte Jacques 52
Celan Paul 95
Champfleury Jules 66
Cichocka Tatiana 124, 131
Cieśliński Cezary 50, 56
Claudon Francis 45

- Clésinger Auguste 67
 Colonna Francesco 52
 Crary Jonathan 185, 190
 Culler Jonathan 120, 131
 Czarniecka Sandra 128, 130
 Czukowski Korniej 89, 97
- Dalasiński Tomasz 178, 190
 Danek Danuta 62
 Dante 63
 Dąbrowski Stanisław 16–17, 24
 Dorys Benedykt Jerzy 162
 Dubisz Stanisław 100, 115
 Dudek Zenon Waldemar 111, 114
 Dumas Aleksander 45
 Dybel Paweł 172, 190
 Dynarski Kazimierz 96
 Dżyngis chan, władca mongolski 93–94
- Eker Anda 161
 Eliade Mircea 156, 159
 Emerson Oliver Farrar 71, 79
 Engelking Ryszard 47, 55, 60, 68–69
- Fauré Gabriel 53
 Franczak Jerzy 171, 178, 190
 Freud Zygmunt 76, 79, 101, 114, 172–174, 187, 190
 Fromm Erich 102, 114
 Fryderyk II, król Prus 84
- Gacek Norbert 9
 Gałczyńska Emilia 9
 Gapska Dominika 99, 115
 Gautier Théophile 46
 Gavarni Paul 66
 Głowiński Michał 162
 Gniedicz Nikołaj 89
 Goethe Johann Wolfgang 72
- Gomulicki Juliusz Wiktor 60–62, 69
 Goya Francisco 50
 Górniak Krystyna 94, 97
 Grajewski Łukasz 127, 131
 Gribojedow Aleksander 89
 Grossek-Korycka Maria 167
 Gumbrecht Hans Ulrich 126, 131
 Gutowski Wojciech 136–138, 140, 142, 144–145
 Guze Joanna 47, 55, 60, 69
- Hartwig Julia 45–46, 52, 55–56
 Heidegger Martin 50
 Hejmej Andrzej 16, 24
 Herder Johann Gottfried 46
 Herodiada 143
 Hertz Paweł 22, 24
 Hoesick Ferdynand 93, 96
 Hoffmann Ernst Theodor Amadeus 46, 102
 Homer 105
 Hölderlin Friedrich 126
 Hugo Wiktor 45
 Hutnikiewicz Artur 133, 145
 Huysmans Joris-Karl 137
- Inglot Mieczysław 59, 69
 Ippoldt Janusz 87, 97
 Irzykowski Karol 9, 171–172, 180, 184, 187–190
- Jan III Sobieski, król Polski 85
 Janion Maria 22–24, 33, 42, 77, 79, 86–87, 90, 92, 94–96, 100, 102, 114
 Jaroszyński Tadeusz 157
 Jaspers Karl 50
 Jastrzębska-Golonka Danuta 104, 114
 Jermakowa-Bitner G. 84, 96
 Jędrzejewski Tomasz 61, 69

Jung Carl Gustav 101, 103, 114

Jurczyński Jacek 81, 96

Kaczmarek Kamil 9

Kalergis Maria 62

Kamińska Lidia 9

Kanfer Irma 161

Kara Mustafa 85

Karol Aleksander, książę Lotaryngii
84

Karol XII, król Szwecji 84

Kasprzysiak Stanisław 66, 69

Kaszyński Stefan H. 94, 97

Katienin Paweł 82–84, 87–91, 93–94, 96

Kempnerówna Salomea 101, 114, 174,
190

Kęszycka Helena 45

Kiciński Bruno 92, 95

Klaczko Julian 93, 96

Kleopatra VII, królowa Egiptu 143

Klewinowska Katarzyna 150, 159

Klingner Friedrich Maximilian 95

Kocha Sandra 9

Komissarow W. 82, 97

Kowalczykowa Alina 41, 62, 69

Kowalski Grzegorz 27–28, 30, 32, 34–
36, 38, 40–42

Kowalski Jacek 185, 190

Kozikowska-Kowalik Lucyna 120, 124,
126, 130–131, 135, 145

Krański Zygmunt 8, 13–20, 22–24,
82, 96

Krasuska Anna 61, 69

Kraszewski Józef Ignacy 27–28, 32

Krukowska Halina 7–8

Krysowski Olaf 61, 69

Krzemieniecka Hanna 137

Krzyżanowski Julian 72, 80

Kuczyńska Joanna 60

Kupis Bogdan 156, 159

Kuran Michał 102, 115

Kuziak Michał 30, 42, 59, 69, 82, 96,
180, 190

Kwiatkowski Jerzy 162

Lach Szyrma Krystyn 71, 79, 86, 94–96

Lange Antoni 66, 69

Lasoń-Kochańska Grażyna 108, 115

Leberghe Charles van 53

Legeżyńska Anna 126, 131, 153, 155, 159

Lemaitre Henri 51

Lerberghe Charles van 53

Lewandowski Andrzej 73, 75, 78–80

Libera Leszek 71, 80

Lindgren Astrid 102

Lindner Burkhardt 185–186

Lipszyc Adam 180, 190

Lis Kazimiera 99–100, 115

Łagowska Aleksandra 9

Ławski Jarosław 27, 30, 38, 40–42

Łukasiewicz Małgorzata 29–30, 42

Maciąg Kamil 128, 130

Magnone Lena 172, 190

Makowski Stanisław 27–28, 35, 37–38,
42

Mann Thomas 94, 97

Marcel Anthony 50

Markiewicz Henryk 173, 190

Markowski Michał Paweł 173, 190

Markuszevska Agnieszka 14, 24

Marzęcki Józef 102, 114

Michał Anioł 67

Mickiewicz Adam 7, 35, 41, 71, 77, 79,
81, 86, 94, 96

Miernik Agnieszka 112, 115

Międzyrzecki Artur 50, 56

- Miller Katarzyna 124, 131
 Musset Alfred de 46
- Nasiłowska Anna 162
 Nerval Gérard de 8, 45–49, 51–56
 Niemcewicz Julian Ursyn 94, 96
 Nietzsche Friedrich 126, 156–159
 Niklewiczówna Krystyna 126, 131, 133, 145
 Nodier Charles 8, 45–48, 52–56
 Norwid Cyprian Kamil 8–9, 59–64, 68–69
 Nycz Ryszard 126, 131, 173, 181, 190
- Ochab Maryna 55–56, 102
 Odyniec Antoni Edward 71, 73, 78–79, 82, 84–86, 90–91, 93–94, 96–97
 Okopień-Sławińska Aleksandra 14, 21, 23–24, 119–120, 122, 125, 128–129, 131
 Olechnowicz Emilia 66, 69
 Olędzka-Frybesowa Aleksandra 22, 24
 Olszewski Jacek 50, 56
 Ossowska Katarzyna 102, 115
 Ostrowska Bronisława 133, 155
 Owidiusz 105
- Pachet Pierre 46, 56
 Paderewski Ignacy Jan 153–154
 Panas Władysław 161, 168
 Papużyńska Joanna 101, 103, 115
 Piasecka Maria 100
 Pichois Claude 66
 Pietrzak-Thébault Joanna 14, 24
 Pijanowski Lech 124, 130
 Piłat Robert 173, 90
 Piotr I Wielki, car Rosji 84
 Piprek Jan 87, 97
 Piwińska Marta 33, 42
 Platon 173
- Pluta Paweł 71, 80
 Podraza-Kwiatkowska Maria 121, 128, 131, 134, 145, 150–151, 157, 159
 Poe Edgar Allan 94–95
 Poleszak Natalia 121, 131
 Porębowicz Edward 95
 Poterała Paulina 102, 115
 Potocka Delfina 14–15
 Prokop Jan 41–42
 Przerwa-Tetmajer Kazimierz 7, 151
 Przesmycki Zenon 157
 Przybylak Feliks 95, 97
 Przybyszewska-Drozd Anna 162
 Przybyszewski Stanisław 147
 Puchalska Mirosława 133, 145
 Puszkina Aleksander 82, 88–89, 97
- Radowska-Lisak Mirosława 31, 40–41
 Ratuszna Hanna 112, 115
 Rej Anna 46, 56
 Reszke Robert 101, 114
 Reykowska Anna 133, 145
 Rimbaud Arthur 50, 56
 Ritz German 29–30, 42
 Ronge Gerard 126, 131
 Rosner Katarzyna 120, 131
 Rotbard Henryk 162, 168
 Rotbard Michał 162
 Rotbard Paweł (Pesach) 162
 Rotbard Rozalia (Rojza) 162
 Różańska Grażyna 126, 131
 Ryczek Wojciech 174, 190
 Rzepniewska Anna 8
 Rzońca Wiesław 61, 69
- Sabatier Apollonia 67–68
 Sadowski Michał 102, 115
 Samain Albert 9, 133–137, 139–142, 144–145

Sand George 60, 114
 Sarbiewski Maciej Kazimierz 122, 130
 Sarna Marcin 8
 Sartre Jean-Paul 50
 Schiller Friedrich 72
 Schlegel August Wilhelm 87, 94
 Schulz Bruno 161
 Scott Walter 94, 96
 Semenko I. 72, 79, 82, 89, 97
 Seroka Katarzyna 162, 168
 Sierotwiński Stanisław 147–148, 151–154, 160
 Siwek Paweł 101, 114
 Siwiec Magdalena 46, 48, 50–51, 56, 59, 69
 Skiba Dominika 46, 56
 Skimina Stanisław 122, 130
 Skogemann Pia 104, 106, 115
 Skowera Maciej 99, 115
 Skucha Mateusz 143–145, 149, 158, 160
 Slany Katarzyna 102, 115
 Sławiński Janusz 162
 Słowacki Juliusz 27, 82, 96
 Słowacki Władysław 8, 27–30, 35–38, 40–41
 Sochańska Bogusława 104, 107, 114
 Staff Leopold 151, 156, 159
 Stala Marian 121, 131, 134, 138, 140–142, 145
 Starobinski Jean 55–56
 Stendhal 165
 Stępień Paweł 124, 131
 Stocka Joanna 9
 Suchanek Lucjan 77–78, 80
 Sudolski Zbigniew 15, 22–24
 Sukiennicka Marta 46, 56
 Swoboda Tomasz 47, 55–56
 Szargot Maciej 16, 24
 Szczukiewicz Piotr 50, 56

Szekspir William 67
 Szereszewska Dagmara Zofia 168
 Szereszewska Elżbieta 168
 Szereszewska Lola 9, 161–168
 Szewczuk Włodzimierz 76, 79, 101, 114
 Szklowski Wiktor 173
 Szlendak Tomasz 29
 Szymel Mosze 161

 Śliwiński Piotr 162, 168
 Śniecikowska Beata 155, 160
 Święckowska Teresa 162, 168
 Świontek Sławomir 61, 69
 Świtała Sabina Waleria 109, 115

 Taranek Olga 60, 69
 Taylor William 71, 79
 Tonelli Debora 109, 115
 Trębicka Maria 60–61
 Trojanowiczowa Zofia 35, 41
 Trznadel Jacek 124, 130
 Tylkowski Wojciech 124, 130

 Ursel Marian 46, 56

 Walas Teresa 175, 191
 Wałęciuk-Dejneka Beata 105, 115
 Wasylewski Stanisław 99, 115
 Waśko Andrzej 13, 19, 24
 Wądolny-Tatar Katarzyna 156, 160
 Willan Henrietta 22
 Wiśniewska Marzena 112, 115
 Witkowska Alina 76, 80
 Witwicki Stefan 71, 77, 79
 Wojda Patrycja 8
 Wojejkowa Aleksandra 75
 Wojkiewicz Rozalia 126, 131
 Wojtasińska Dominika 59, 62, 64, 69
 Woleński Jan 50

- Wolff Toni 103, 115
Wolska Maryla 9, 147–153, 157–160
Woźnica Ireneusz 9
Wójtewicz Anna 29, 42
Wróblewska Violetta 112, 115
Wullschläger Jackie 102–103, 115
Wydźga Bohdan 126, 130
Wyka Kazimierz 133, 145, 172, 191
Wyspiański Stanisław 94, 96, 151

Zabawa Krystyna 147–148, 154,
159–160
Zaniewicki Witold 101, 114, 174, 190

Zawistowska Kazimiera 9, 119–131,
133–137, 139–145, 155
Zawiszewska Agata 167–168
Zgorzelski Czesław 71, 79, 86, 96
Zielińska Marta 33, 42
Ziółkowska Monika 8
Ziółkowska-Sobecka Marta 103, 115

Żukowski Dariusz 185, 190
Żukowski Wasilij 9, 71, 73, 75, 77–79,
82–85, 87–94, 96–97
Żuławski Jerzy 157
Żychliński Andrzej 126

*Otchłani mego serca ciebie trzeba, ciebie,
Lady Makbet, kobieto z potęgą zbrodniczą,
Śnie Eschyla — zrodzony na północnej glebie!*

*Lub ciebie, Nox, o córo Michała-Anioła,
Co śpisz w milczeniu świętym — z twarzą tajemniczą,
Kutą rylcem genialnym u tytanów czoła!*

Charles Baudelaire

Sny kobiet, sny o kobietach – od romantyzmu do Młodej Polski to zbiór dwunastu artykułów i szkiców, z których każdy koncentruje się na istotnych dla XIX-wiecznej literatury zagadnieniach oniryzmu oraz kobiecości. Książka zawiera teksty dotyczące bardziej i mniej znanych autorów i autorek: Zygmunta Krasińskiego, Cypriana Kamila Norwida, Władysława Słowackiego, Karola Irzykowskiego, Maryli Wolskiej, Kaziemierzy Zawistowskiej czy Loli Szereszewskiej. Prócz szkiców stanowiących interpretacje tekstów z literatury polskiej w tomie znalazły się także artykuły poświęcone literaturze europejskiej, m.in. twórczości Baudelaire’a, Nodiera, Nerval’a, Samaina i Żukowskiego.



<https://akademicka.pl/>

ISBN 978-83-8138-249-6



9 788381 382496